

ZINGIBERACEAE (ZANJABILDOSHLAR OILASI)NING TURKUM VA TURLARI.

Xamrayeva N.T

Jizzax Davlat Pedagogika Universiteti

Qilichev Sh.Sh

Jizzax Davlat Pedagogika Universiteti

Annotatsiya: Maqolada *Zingiber officinale* va Zingiberaceae oilasining turkum va turlarining tarqalishi, Sistematika o'rne va tarqalishi, bioekologiyasi, tibbiyotda va xo'jlikdagi ahamiyati haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: *Zingiber officinale*, Zingiberaceae, Alpinioideae, Cardamoideae, Siphonochiloideae, Zingiberoideae. 1300 dan ortiq tur, Alpiniya, Curcuma, Costus, Etlingera, Hedychium, Kaempferia, Zingiber

KIRISH

Butun dunyo bo'yicha dorivor o'simliklarga bo'lgan qiziqish tobora ortib bormoqda. Dunyoda turli yuqumli va havfli kasalliklarning ortishi natijasida insonlarning salomatlik sirlarini o'rganishga bo'lgan qiziqishining ortishi, qarigan va surunkali kasalliklarga chalingan insonlar immun tizimini faollashtirish uchun tabiiy vositalarni afzal ko'rishi, tabiiy vositalarning mutloq zararsizligi va foydasi ushbu sohada ilmiy tadqiqotlarga investitsiyalar hajmining va xalqaro bozorlardagi dorivor o'simliklarga bo'lgan talabning keskin ortishiga sabab bo'ldi

Zanjabil o'simligi ko'plab vitaminlar va mineral moddalarni o'z ichiga oladi. Bu afzalliklari borligi sababli, zanjabil o'simligidan turli kasalliklarni davolashda foydalanilgan. Zanjabil o'simligi aslida ko'plab kasalliklarni davolash uchun keng qamrovli vosita . Uning antibakterial, antifungal va antibiyotik xususiyatlari bunga misol bo'ladi.. Zanjabil o'simligi antikor trombozga qarshi kuchli ta'sir ko'rsatuvchi vosita. Zanjabil o'simligi yaqin ikki ming yildan ortiq tarixiy davrlardan buyon o'simlik sifatida mavjud edi. Bugungi kunda esa uni iste'mol qilish va dori sifatida ishlatish mumkin..Zanjabil o'simligi ko'plab vitaminlar va mineral moddalarni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, zanjabil o'simligi jigarkasalliklari, diabet, oshqozon ichaktizimini miyyorlashtiruvchi va immune tizimi kasalliklari bilan kurashishda ham foydali o'simlik.

Zanjabil oilasi yoki Zingiberaceae - 1300 dan ortiq turni o'z ichiga olgan. Oila tropik va subtropiklarda mintaqalarda keng tarqalgan bo'lib, zanjabil, zerdeçal va kardamon kabi eng muhim ziravorlar o'simliklarini o'z ichiga oladi.

Zanjabil oilasining sistematikasi yillar davomida sezilarli o'zgarishlarga uchradi. Ko'plab turlar dastlab Aristolochiaceae yoki Piperaceae oilasiga kiritilgan. Hozirgi tasnif esa molekulyar ma'lumotlarga asoslanadi va to'rtta kichik oilani o'z ichiga oladi:

1 Alpinioideae.2 Cardamoideae.3 Siphonochiloideae .4.Zingiberoideae.

1. Alpinioideae kenja oilasi 300 ga yaqin turni o'z ichiga oladi. Jumladan, o'zining manzarali qiymati uchun keng o'stiriladigan o'simliklar, masalan, pushti zanjabil (*Etingera elatior*) va asalari uyasi (*Zingiber spectabile*).

2. Cardamoideae kenja oilasi faqat bitta *Amomum* jinsini o'z ichiga oladi. Unga qora kardamon (*Amomum subulatum*) va yashil kardamon (*Amomum verum*) kabi turlar kiradi.

3. Siphonochiloideae kenja oilasi 25 ga yaqin turdan iborat nisbatan kichik guruh bo'lib, asosan Janubi-Sharqiy Osiyoda uchraydi. U chinnigullar zanjabili (*Zingiber aromaticum*) va oq zanjabil zambaklar (*Hedychium coronarium*) kabi o'simliklarni o'z ichiga oladi.

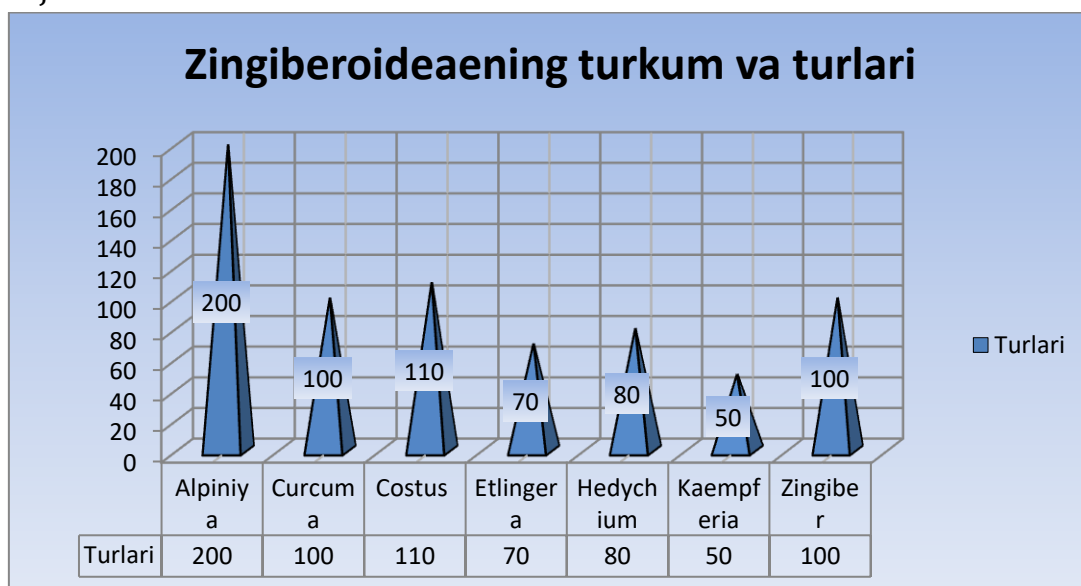
4. Va nihoyat, eng katta kichik oila Zingiberoideae 1000 ga yaqin turni o'z ichiga oladi va dunyodagi eng muhim ziravorlar o'simliklarini o'z ichiga oladi. Masalan, zanjabil (*Zingiber officinale*), zerdeçal (*Curcuma longa*) va galangal (*Alpinia galanga*). O'z navbatida kenja oilasi yetti qabilaga bo'linadi: Zingibereae, Alpinieae, Riedelieae, Hedychieae, Costaceae, Siphonochilaeae va Globbeae. Zingiber, Curcuma va Globba avlodlarini o'z ichiga olgan Zingibereae qabilasi pastki oiladagi eng katta qabila bo'lib, eng ko'p yetishtiriladigan zanjabil turlarini o'z ichiga oladi. *Alpinia*, *Amomum* va *Renealmia* avlodlarini o'z ichiga olgan Alpinieae qabilasi ziravorlar o'simliklarining manbai sifatida ham muhimdir.

Umuman olganda, zanjabil oilasining sistematikasi murakkab va yillar davomida sezilarli darajada o'zgaragan. Biroq, oilani tasniflashda foydalanilgan molekulyar ma'lumotlar turli turlar o'rtasidagi munosabatlarni aniqroq tushunish imkonini berdi. Oilaning ziravorlar o'simliklari manbai sifatidagi ahamiyati, shuningdek, uning bezakli qiymati uni botaniklar va bog'dorlar uchun doimiy o'rganish mavzusiga aylandi.

Zingiberoideae zanjabildoshlar (*Zingiberaceae*) oilasining kenja oilasi bo'lib, ko'plab manzarali va iqtisodiy ahamiyatga ega o'simliklarni o'z ichiga oladi.

Zingiberoideae ning ba'zi turlari va turkumlari:

1-jadval.

Jadvalga etibor bersak oila vakillarining turlarga boy ekanligi yaqqol tasvirlangan. Oila vakillari ichida Alpiniya turkumi turlarga boyligi bilan ajralib turibdi.

1. Alpiniya - tropik va subtropik gulli o'simliklarning 200 dan ortiq turlarini o'z ichiga oladi, shu jumladan mashhur qobiqli zanjabil (*Alpinia zerumbet*).

2. Curcuma - ziravor va dori sifatida keng qo'llaniladigan zerdeçal (*Curcuma longa*) jumladan, o'tli ko'p yillik o'simliklarning 100 ga yaqin turi.

3. Costus - 110 ga yaqin tropik turlardan iborat bo'lgan jins, spiral zanjabil (*Costus barbatus*) va qizil tugma zanjabili (*Costus woodsonii*).

4. Etlingera - 70 ga yaqin tropik doimiy yashil o'simliklarni o'z ichiga oladi, ularning ba'zilari an'anaviy tibbiyot sifatida ishlatiladi.

5. Hedygium - gulli o'simliklarning 70-80 ga yaqin turi, shu jumladan mashhur kapalak zanjabili (*Hedygium coronarium*).

6. Kaempferia - tovus zanjabilini (*Kaempferia pulchra*) o'z ichiga olgan 50 ga yaqin otsu ko'p yillik o'simliklarning kichik bir turi.

7. Zingiber - 100 dan ortiq turlarni o'z ichiga oladi, jumladan, keng tarqalgan zanjabil (*Zingiber officinale*).

Zingiberoideae-ning boshqa taniqli avlodlariga Globba, Helenia, Renealmia va Stachyphrynium kiradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Li H., Liu Y., Luo D., Ma Y., Zhang J., Li M., Yao L., Shi X., Liu X., Yang K. Ginger for health care: An overview of systematic reviews. *Complement. Ther. Med.* 2019;45:114–123. doi: 10.1016/j.ctim.2019.06.002. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]

2. Weimer K., Schulte J., Maichle A., Muth E.R., Scisco J.L., Horing B., Enck P., Klosterhalfen S. Effects of ginger and expectations on symptoms of nausea in a balanced placebo design. *PLoS ONE.* 2012;7:e49031. doi: 10.1371/journal.pone.0049031. [PMC free article] [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]

3. Ensiyeh J., Sakineh M.-A.C. Comparing ginger and vitamin B6 for the treatment of nausea and vomiting in pregnancy: A randomised controlled trial. *Midwifery.* 2009;25:649–653. doi: 10.1016/j.midw.2007.10.013. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]

4. Sharifzadeh F., Kashanian M., Koohpayehzadeh J., Rezaian F., Sheikhsari N., Eshraghi N. A comparison between the effects of ginger, pyridoxine (vitamin B6) and placebo for the treatment of the first trimester nausea and vomiting of pregnancy (NVP) J. *Matern. Fetal Neonatal Med.* 2018;31:2509–2514. doi: 10.1080/14767058.2017.1344965. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]

5. Ali B.H., Blunden G., Tanira M.O., Nemmar A. Some phytochemical, pharmacological and toxicological properties of ginger (*Zingiber officinale* Roscoe): A

review of recent research. *Food Chem. Toxicol.* 2008;46:409–420.
doi: 10.1016/j.fct.2007.09.085. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]

6. Mahomoodally M.F., Aumeeruddy M.Z., Rengasamy K.R.R., Roshan S., Hammad S., Pandohee J., Hu X., Zengin G. Ginger and its active compounds in cancer therapy: From folk uses to nano-therapeutic applications. *Semin. Cancer Biol.* 2019
doi: 10.1016/j.semcancer.2019.08.009. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]

7. Kubra I.R., Rao L.J.M. An impression on current developments in the technology, chemistry, and biological activities of ginger (*Zingiber officinale* Roscoe) *Crit. Rev. Food Sci. Nutr.* 2012;52:651–688.
doi: 10.1080/10408398.2010.505689. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]

8. Nile S.H., Park S.W. Chromatographic analysis, antioxidant, anti-inflammatory, and xanthine oxidase inhibitory activities of ginger extracts and its reference compounds. *Ind. Crop. Prod.* 2015;70:238–244.
doi: 10.1016/j.indcrop.2015.03.033. [CrossRef] [Google Scholar]